

SÖREN KIERKEGAARD ÍRÁSAIBÓL

BEVEZETŐ TANULMÁNNYAL ELLÁTTA ÉS KIADTA SUKI BÉLA

Nagy gondolkodók sorsa többnyire az, hogy koruk vagy nem ismeri fel eszméjük valódi értékét, világformáló erejét, vagy félreismeri azokat. Ha tudjuk is, hogy ez a félreértés a tragédiák egész sorát idézheti elő az egyéni sorsok alakulásában, mégis azt kell vallanunk, hogy az emberi gondolkodás fejlődésében, az emberiség történelmi kibontakozásában ez végül is csak látszatragédiát képezhet. Kivételes esetektől eltekintve, ennek a jelenségnek szerepe kultúrhistoriai hatásokon nem mutat túl. Hiszen a valóságos társadalmi alakulásokat nem a tisztavirágéletű eszmék és mozgalmak idézik elő, hanem csak azok, amelyeknek tendenciájuk van, s tartós, történelmi méretű beavatkozásra képesek.

Ha most állításunkat a kierkegaardi filozófia társadalmi hatásának alakulására konkretizáljuk, akkor mindenekelőtt azokat a társadalmi struktúrákat kell kibogoznunk, amelyek a kierkegaardi eszméket létrehozták és hatásukat közvetítették és közvetítik. Ennek a követelménynek tesz maradéktalanul eleget Suki Béla a válogatás elé írt tanulmányában.

Már a válogatás is azt a feladatot tűzi maga elé, hogy a magányos óriás gondolati rendszere, az eszme sajátos struktúrája az olvasó előtt megjelenjen, és kibontakozzanak az adott társadalmi viszonylatok általános körvonalai is. Ebben a társadalmi-ideológiai összefüggésben vizsgálja Suki Kierkegaard személyiségét, látványos sorsát, azt a sorsot, amely minden pillanatában tartogat valami meglepetést, s amely összkapcsolatában mégis oly szintelennek mutatkozik. Sukinak igaza van, amikor szembehelyezkedik a dogmatikus gondolkodással, és keresi a személyiség valószínű szerepét. De különösen jogosult ez Kierkegaard esetében, aki valamennyi filozófiai tételét, s így egész filozófiai rendszerét személyes élményeiből, egyéni tapasztalataiból építi fel.

Ezzel a szemlélettel veti meg alapját a bevezető tanulmány annak a roppant szimpatikus módszernek, amely nem akar és nem is kísérletezik azzal, hogy valamennyi problémát helyére tegyen, mások helyett is végiggondoljon. Ő bízik az olvasó érettségében, kritikai érzékében. Csak a döntő kérdéseket elemzi, de ezeket kellő alaposággal. Mivel a probléma megközelítése általános, így sikerül a kierkegaardi kritika általános alapjait és szemléleti kereteit felépíteni. Az olvasó számára megteremti az egységes áttekintés lehetőségét, s ezt azzal is megkönnyíti, hogy a válogatást úgy állítja össze, hogy egy időbeli és logikai fejlődést áruljon el. E módszer konzekvens végigvitele jó elméleti fogodzót nyújt az olvasó számára.

Suki vizsgálódása középpontjába az ún. stádiumokat állítja, amelyekből teljes biztonsággal vezeti le a kierkegaardi filozófia valamennyi lényeges kategóriáját. E stádiumok az egzisztenciális magatartás három lehetőségét fejezik ki. Ezek egyfelől azt tartalmazzák, hogy az alapválasztás független az élethelyzetek konkrét követelményétől, időnkivüli, örök. Lényege a magányosság és erkölcsönkivüliség. Az esztétikai, az etikai, a vallásos életszféra közül az etikai lenne az ember társadalmi élete, amelyben a kötelesség és a házasság kap döntő szerepet. Attól eltekintve, hogy egy ilyen etika mennyire vérszegény, hisz az askétizmuson és a romantikus házasságon kívül mást nem tartalmaz, ez az etika, a kiválasztott erkölcsi lét a steril „ÉN” birodalmába szorul, s itt sem képes másra, mint a „belső tevés-vevés”-re. Ugyanakkor az esztétikai és a vallási stádium minden kontórfalazás nélkül szakít mindenféle erkölccsel. Az esztétikai stádiumban a véletlen és az önkény, az élvezet uralkodik, melynek a donjuanság, a csábítás a lényege, s az erotikum a legfontosabb ismérve. Ezzel szemben a vallási stádium igazi valósága az Istennel való személyes viszony, amely egyedül alkalmas az elmélyült szubjektivitás elsajátítására.

A minden emberi kapcsolattól megfosztott én semmisnek nyilvánít minden erkölcsi kategóriát és morális magatartást, amikor az erkölcsi rosszal nem az erkölcsi jót állítja szembe, hanem a hitet. Így lesz a burzsoából a hit lovagja, a polgári gon-

dolkodóbból a vallásos zseni. S ha még maradt valami e filozófiában, amit emberinek lehet tekinteni, azt tökéletesen megsemmisíti a bibliai Ábrahám dilemmájával. Ez a dilemma s ennek etikai megítélése jól szemlélteti a progresszív etikák és a vallási erkölcs közötti különbséget. Kierkegaard felismeri, hogy az ún. etikák és a vallási erkölcs között nem abban kell keresni a különbséget, hogy mi a megegyezés és az eltérés közöttük, hanem alapvető szerkezetükben.

S miután Suki hosszan elemzi az egzisztenciális magatartás fokait, helyesen tárja fel a közös és alapvető okot a személyiség filozófiai és társadalmi problémájában. Az a tény, hogy a XIX. században a személyiség a filozófia központi problémájává vált, azt két tényező magyarázza. Az egyik a fejlődő polgári társadalom strukturális változásából ered, a másik annak a ténynek logikus következménye, hogy a filozófia emberközpontú tudomány. Azt sem tekinthetjük véletlennek, hogy a személyiség két olyan antagonus filozófiai rendszerben állt és áll a vizsgálódás középpontjában mint a marxizmus és az egzisztencializmus. Helyesen elemzi Suki a probléma eredetét, a két felfogás közötti antagonitást és ezek tartalmát. Marx gondolatait elemezve helyesen mutat rá arra, hogy a társadalmi válság nem jelenti ugyanakkor azt, hogy a társadalom egésze a bomlás és széthullás állapotában van. A bomlás folyamatában kibontakoznak a pozitív tendenciák, s azt, hogy egy gondolkodó az életet vagy a halált fedezi fel a folyamatban, azt sok tényező határozza meg. Suki világosan látja Kierkegaard érzékenységét a bomlással szemben, mely olyan folyamatra bukkan rá, ami még csupán alkalomszerű, véletlen.

Talán Kierkegaard az egyetlen filozófus, aki filozófiai rendszerét személyes élményeiből és tapasztalataiból építi fel. De ezek az élmények és tapasztalatok nem spontán módon szerveződnek életporsszá, hanem több-kevesebb tudatossággal, az élmények megfontolt vállalásával lesznek azzá amik. S hogy itt egy vállalt étellel találkozunk, bizonyítja az Olsen Reginával való jegyesség felbontása. Ez a nagy elhatározás nemcsak a kispolgár megbotránkozását váltotta ki, hanem elvezetett Kierkegaard teljes meghasonlásához is. A Regina-élmény több mint egyszerű érzelmi konfliktus, több mint egy elhatározás következményének vállalása. A jegyességet felbontani, ugyanakkor továbbra is jegyesnek maradni, nem mindennapi dolog. Még akkor sem egyértelmű a magatartás, ha hiszünk Kierkegaard ama vallomásának, mely szerint őt e súlyos elhatározásra az készítette, hogy alkalmatlannak érezte magát arra, hogy férj legyen. Nem derül ki világosan, hogy ez az alkalmatlanság mit jelent. De Suki pontosan kimutatja, hogy Kierkegardnál ez az élmény a legkülönbözőbb variációkban elemi erővel tör elő, s az évek múlásával sem hegednek a sebek. Igaza van Sukinak, amikor a Regina-élményt Kierkegaard filozófiája kulcsának tekinti, s tagadhatatlan, hogy az „ismétlés” kategóriája ehhez a személyes élményhez kapcsolódik. Amikor Kierkegaard az eszménytartalmakat is közömbösnek jelenti ki, akkor teljesen hátat fordít az értelemnek, és belép a hit, az abszurdum világába. A szerelmi élmény jó talajt biztosít az abszurd helyzetek számára. Reginával való házassága lehetetlen, de mégis hisz ebben a házasságban. S ha itt az abszurditást indokként és magyarázatként lehet felhozni, akkor már semmi sem állíthat meg abban, hogy ezt az érvelést az élet tetszés szerinti területére kiterjesszük.

Kierkegaard igen érzékenyen reagál egy Lelüt nevű párizsi elmeorvos megállapítására. Eszerint Szókratésznel az a bizonyos démon nem volt más, mint közönséges hallucináció. Ha a kierkegaardi filozófia gondolatmenetét vizsgáljuk, akkor teljesen érthetővé válik a szókratészi démon ingerült védelmezése. Kierkegaard nem szereti a bizonyítást, nála a kiindulópont mindig axióma, pl. az érzéki zsenialitás és ebből vezet le mindent. Vonzódik mindenhez ami homályos, észellenes, így a démonhoz is, ami joggal keltette fel a XIX. század pszichiáterének gyanúját. Nem feladatunk, hogy állást foglaljunk ebben a kérdésben, annyit azonban megjegyezhetünk, hogy az emberiség — fejlődése folyamán — számos vallási és babonás hiedelemnek esett áldozatul, amit ma senki sem tart kórosnak. De mélységesen igaza van Freudnak, amikor a szorongást, a tartóssá vált szorongásos állapotot kórosnak tekinti; azt az állapotot, amelyet Kierkegaard állandósítani akar bennünk és élet-

célként ajánl. A józan ész okkal ismeri fel ebben az életösztn megbetegedését. De kérdés, hogy a pszichiátria fogalomrendszere és szemlélete egyértelműen alkalmazható-e nagy gondolkodókra is? Az a tény, hogy valakinél pszichopathológiás folyamatok játszódnak le, még nem zárja ki azt, hogy az életről ne lehetnének reális vallomásai (Csontvári, József A.). Csak gondos elemzés derítheti fel, hogy egy gondolkodó a saját betegségéről vall-e, vagy az élet betegségeit jeleníti meg előttünk. Ha most Kierkegaard esetében vizsgáljuk problémánkat, akkor azt látjuk, hogy amikor ő a pathológiás jelenségeket magába szippantja, akkor minden bizonyonnyal nem arról van szó, hogy őt a pszichózis hatalmába ejtette, sokkal inkább állíthatjuk azt, hogy az élet, a társadalom, egyszóval a társadalmi élet általános megbetegedésével állunk szemben.

Suki, amikor a kierkegaardi filozófia közvetlen és közvetett hatását vizsgálja századunkban, ezt a hatást nem egyedül a modern egzisztencializmus összefüggésében nézi, hanem a kor valamennyi jelentős áramlatának hatását felveszi a tényezők sorába. Elsősorban a fiatalságnál vizsgálja az eszmék hatását, de keresi azokat a társadalmi okokat is, amelyek e hatásokat közvetítik. Világosan látja, hogy csak ideológiai vitákkal nem lehet a problémákat megoldani. Ezért merül fel nála az a probléma, hogy hogyan lehetséges szocialista társadalmunkban a dekadens filozófiáknak ilyen jelentős hatásuk. Mint tanulmánya legtöbb helyén, itt is megelégszik azzal, hogy az olvasót útbaigazítsa, s a probléma továbbgondolását rábizza.

Mint már mondtuk, a bevezető tanulmány reális célt tűzött maga elé, s ezt egészében meg is valósította. Egy helyütt azonban komoly hiányérzetünk támadt. Hiányoljuk, hogy a tanulmány oly keveset foglalkozik Kierkegaard zeneesztétikájával. Az olvasót nyilván érdekelné, hogy a dán zseni miként fedezett fel egy még nem létező zenét. De tudományos érdek is fűződött volna ehhez. Különösen napjainkban uralkodott el az a nézet, hogy a zenének nincs semmi mondanivalója, az csak néhány megszállott magánügye. Mint ahogy világhatást ért el az aggodás filozófiája, akként érte el világhatását az aggodás zenéje is. Ha Suki ezt a fejlődési vonalat olyan alaposan végigvezette volna, mint a filozófiai és az etikai, a Kierkegaardról alkotott kritikai képünket jelentősen gazdagította volna. Ennek hiányát annál inkább fájlaljuk, mert Sukit tudományos habitusa és zenei műveltsége erre alkalmassá teszi.

Nem titkolhatjuk el örömlnkét afelett, hogy ez a mű fiatal szegediek műhelyéből került ki. S ez már a második. Korábban Kassai Kelemen János könyve a strukturalizmusról, s most ez a válogatás. De még azt is el kell mondani, hogy Suki Béla nem tartozik a hivatásosan filozófiával foglalkozó szegedi intézményekhez, ő középiskolai tanár.

A sikeres munkának részese a fordítógárda is. Különösen Dani Tivadar fordításai tetszettek, akinek sikerült a magyar közönség elé hozni a kierkegaardi stílus bájait és varázslatát. Az olvasó látni fogja, hogy a filológiában ugyanez a gondosság vezette a fordítókat. Sajnálatosnak tartjuk, hogy Dani Tivadar nevével nem találkozunk gyakrabban.

Köszönet és elismerés illeti a Gondolat Kiadót a könyv formájában is szép megjelentetéséért. Ezzel a magyar könyvkiadás egyik régi adósságát törlesztette. (*Gondolat Könyvkiadó 1969.*)

SIMON ATTILA